

PÁLMÁNY BÉLA

A jogakadémiák szerepe a reformkori politikai elit képzésében

A 1848. ESZTENDŐ FORRADALMI VÁLTOZÁSAI Magyarországon a polgári jogrend és államszervezet alkotmányba emelésében csúcsozott ki. Az előző negyedszázad – a reformkor –, a magyar nemzet történetjének egyik legszebb, példamutató korszaka, melyben a politikai és gazdasági elit vezető szerepet vállalt a nyelvi, állami közösség hagyományaira építő modernizálásban.

A polgárosodás folyamata szellemileg, filozófiailag már a XVIII. sz. közepén megkezdődött a felvilágosult abszolutizmusnak az államot korszerűsítő intézkedéseivel, a széles néprétegek életére ható lassú, ám lényeges változások robbanásszerű átalakulássá csak az 1830–1840-es években váltak.

A politikai küzdelmek két kulcsszava az 1820–1849 közötti időszakban is a lojalitás valamint az alkotmányosság volt. A patrioták, a nemzeti liberális eszmék hívei, vagyis a szabadelvűek az Aranybulláig visszanyúló, ősi, de egységes chartába soha nem foglalt, hat évszázad során alkotott sarkalatos törvényekkel erősített alkotmány további, lényeges átalakítását, a korszerű nyugat-európai és észak-amerikai alkotmányokhoz való igazítását tartották küzdelmeik erkölcsi és jogi alapjának, és azt remélték, hogy ennek szükségességéről meggyőzik az uralkodót is. A másik politikai oldal, a konzervatívok éppen az ősi alkotmány megőrzését és védelmét tartották fő céljuknak – mind az uralkodói abszolút hatalmi törekvésekkel, mind pedig a „felforgató” új eszmékkel szemben. Számukra mindenek felett való volt a hűség „ő legszentségesebb császári és királyi felsége” és a Habsburg dinasztia iránt, melynek hatalmát Isten kegyelméből eredeztették. Ebből eredően a fennálló társadalmi berendezést és jogrendet, így a nemesi kiváltságokat és a köznépalávetettségét is isteni akaratnak tekintették.

Az alkotmányosság és a lojalitás egyaránt a törvényesség alapján állt, a törvényeket az országgyűlések alkották. A jogképes ún. „országglakosok” a pozsonyi országgyűlések két kamarájában, az alsótablán és a felsőtablán vitatták meg és döntöttek a legtöbb fontos belpolitikai kérdésben. A külpolitikába a magyar országgyűlésnek semmilyen beleszólása nem volt. Európá-

ban a bécsi kongresszustól a berlini konferenciáig tartó időszakban (1815–1870) a diplomácia, a háború és béke kérdése a koronás uralkodókat személyükben megillető jogosítvány volt. A magyar Szent Korona országai és tartományai – Magyarország, Erdély, Horvátország, Szlavónia, Dalmácia és Fiume –, minthogy dinasztiájuk közös volt a Habsburgok örökös tartományaival, modern értelemben csak korlátozott önállóságot élveztek és a független államiságot egyedül a törvényhozó országgyűlés testesítette meg.

Jól ismert, hogy a rendi diéták 1608-tól két kamarából álltak. Az alsótáblán a „Karak és Rendek”, vagyis a nemesi vármegyék, a szabad királyi városok továbbá a katolikus káptalanok követi bírtak (nem egyenlő) szavazati joggal, mellettük a Királyi Tábla előkelő bírái mint jegyzők és a távollévő mágnásokat képviselő fiatal jogászok ültek statisztaként.

A felsőtáblán a római és görög katolikus, illetve 1790-től a görög ortodox főpapok – érsekek és püspökök –, továbbá születési jogon a Magyar Korona tartományaiban birtokkal bíró és lakó mágnások – hercegi, grófi, bárói rangú 20 év feletti főnemes férfiak – ülészetek. A két tábla egymással és az uralkodóval közös akaratra jutva hozta meg a törvényeket.

1848-ban ez a törvényhozási szervezet gyökeresen megváltozott, mert az áprilisi törvények kimondták az állam polgárainak törvény előtti egyenlőséget, és a „nyomorult adózó nép” is választójogot nyervén, részvételi jogot kapott a népképviselőivé formált 450 tagú országgyűlésben. A „független, felelős magyar kormány” hivatalai immár nem az uralkodó tanácsadó és végrehajtó szerepű „dikasztériumai” voltak, mint a bécsi Udvari Kancellária, a budai Helytartótanács és Magyar Udvari Kamara, hanem a pesti országgyűlésnek felelősséggel tartozó minisztériumok, amelyek feladat- és hatásköre immár kiterjedt a honvédelemre, a pénzügyekre és korlátozottan a külügyekre is.

Nyilvánvalóan a törvényhozó testület tagjai képezték a magyar és horvát politikai elitet az 1848 előtti harmadfél évszázadban, de az 1825–1848 közötti korszakban, a „reformkorban” is. Kik voltak és honnan jöttek a diéták szereplői, a követek? Az országgyűlések 1790 óta nyomtatásban, latinul és magyarul is kiadták „Diarium” nevezetű naplóikat és az irománynak nevezett megtárgyalt javaslatokat, jelentéseket, mai kifejezéssel: önálló indítványokat. Az 1790 és 1848 között tartott 15 országgyűlésnek van egy visszatérő irománytípusa, a „Series”, amely a felső- és alsótáblára a király által meghívott és ott igazoltan jelen lévő, „székkel és szóval” bíró tagok és követek névsora. E jegyzékeket áttekintve még a korszakot behatóan ismerő történészek számára is vegyes társaság felett tarthatunk szemlét. Részint jól ismert személyiségek ők, akiknek emlékét máig utcanévek, szobrok örökítik meg, méltat-

va a nemzet fejlődéséért folytatott küzdelmeiket és vívmányaikat. De e három-négytucatnyi hírességen kívül több ezer mára teljesen ismeretlen ember nevével is találkozunk a listákon, akiket azonban a maguk korában és szűkebb környezetükben – vármegyéjükben, városukban, egyházi testületükben –, nagy tudásukért, képzettségükért, szilárd jellemükért sokra becsültek, és e közbizalom őket a küldő közösség érdekeinek, céljainak képviselőjére és érvényesítésére a legalkalmasabbnak tekintette.

Jómagam az 1848/49. évi országgyűlés képviselőinek és felsőházi tagjainak történeti almanachjának¹ szerkesztése és részben megírása után az elmúlt öt évben a reformkori országgyűlési tagok, követek életútját igyekeztem feltárni.

A genealógia hagyományos eszköztára, a családfák, személyi életrajzok összeállítása mellett az archontológia (világi vagy egyházi intézmény élén álló, illetve személyzetéhez tartozó tisztségviselők kilétének és működési idejének megállapításával foglalkozó segédtudomány)² módszereit és forrásait is fel kellett használni a hivatali pályafutás bemutatásához. Mindez azonban még nem bizonyult elegendőnek, mert mind az életpályája, mind az általuk képviselt politikai elvek és nézetek kialakulásának szempontjából a családi háttérrel egyenrangú jelentőséggel bírt az iskolázottság, az ott elnyert szakmai képzettség jellege is. Mindezek együtt adnak képet egy pontosan körülhatárolható társadalmi csoport – jelen esetben az országos politikai elit – szociális ismérveiről, jellegzetességeiről.

A társadalomtörténet mindig új kutatási eljárásokat keres a régmúlt korok személyei, csoportjai életének bemutatására. Ilyen új metódus a prozopográfia, amely „az emberi viselkedés tanulmányozása, összegyűjtött életrajzok segítségével, amelyek révén az emberi viselkedésre olyan személyes háttér ismeretében kívánnak magyarázatot adni, mint a nem, iskolázottság, életkor, jólét, társadalmi és családi helyzet.”

Első alkalmazója *Sir Lewis Namier* – eredeti nevén Ludwik Bernstein Niemirowski (1888–1960) – lengyel zsidó születésű brit történész, aki iskolát teremtett az események és intézmények (különösen a parlamenti választások) részletes elemzésében és a maguk teljességében feltárta a résztvevő egyének motivációit.³

A prozopográfia az utóbbi évtizedben honosodott meg nálunk. Eredményeiről konferenciánkon Kovács I. Gábor módszertanra összpontosító elő-

¹ Az 1848/49. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk. Pálmány Béla. Bp., 2002.

² Magyar történelmi fogalomtár A–K. Szerk. Bán Péter. Bp., 1989. 35.

³ Cambridge Enciklopédia Szerk. David Crystal. Bp., 1992. 980., 1143.

adást tartott, ezért engedjék meg nekem, hogy csak egy szempontra, az iskolázottságra, a korabeli jogászképzés jelentőségére és jellegére mutassak rá a fent vázolt időszakból és „elitsoportnál”.

Az 1825 és 1848 közötti, alig egy emberöltőnyi időszakban tartott hat pozsonyi diétán mintegy 2500–3000 követ vett részt. Még távol állunk teljes és végleges társadalomstatisztikai táblázatok összeállításától, de az már egyértelműen megállapítható, hogy a „Tekintetes Karok és Rendek Tábláján” túlnyomó többségben – mintegy 90 % arányban – voltak a jogtudományi képzésben részesült követek.

E kamarában hagyományosan az ország második felső bírósági fóruma, a Királyi Tábla testületileg részt vevő ítélőmesterei és bírái – általában 16-an voltak – számítottak rangelsőnek, vezetője, a személynök – hivatalosan „a királyi személyes jelenlét helytartója” – az alsó tábla országos üléseinek elnöki teendőit látta el.

Az ítélőmesterek hajtották végre a felső táblához írt átiratok és a királyhoz intézett felterjesztések, illetve a törvények szerkesztésének támadhatatlanul alapos tudományos felkészültséget igénylő feladatait. Táblai ülnöki királyi kinevezést elnyerni különleges megtiszteltetésnek számított, a leghíresebb alispánok, vármegyei főügyészek számára is magas rangot és jövedelmet biztosító állásnak tartotta mindenki.

A táblai ülnökök és ítélőmesterek – a mai parlamenti jegyzőkhöz hasonlóan –, nem vettek részt a vitákban és természetesen nem is szavaztak. A diéta írásbeli ügyintézési feladatainak ellátásában sokan segítettek nekik – főleg gyakorló fiatal jogászok – de róluk még szólunk az továbbiakban.

A nemesi vármegyék és a szabad kerületek – összesen 52 magyar és szlavón törvényhatóság – két-két követe számított az alsótábla politikailag legnagyobb súlyú tagjának. Szóval és székkal – *cum sede et voce* – is bírtak, vagyis az ő felszólalásaik és megyénként egynek vett szavazataik döntöttek a politikai kérdésekben. Meg kell említeni, hogy az ő papírmunkájukat is írnokok segítették, minden vármegye 3–5 fiatal jogászt fizetett, akik elvégezték az utasításokra adott jelentések megírását.

A római és görög katolikus érsekségek és püspökségek káptalani testületei is részt vettek és együttesen egy szavazattal bírtak a táblán. A kanonokok közül a magyar közjogban is jártas és a vármegyei közgyűléseken a világi politizálásban gyakorlatot szerzett tehetségek képviselték egyházmegyéjüket.

A mintegy 50 magyar, horvát és szlavón szabad királyi város egy vagy két követet delegált a diétára. E „bölcs és körültekintő férfiak” (*prudentes et circumspecti viri*) 1825/27-ben még nem mind rendelkeztek jogász képzettséggel, ezek a városukban tekintélyes bírák, kapitányok és jegyzők néha csak

bölcsészetet végeztek, ezért később a városoknak megküldött királyi meghívólevelek is kiemelték, hogy tanácsaik jogi végzettségű követeket válasszanak az országgyűlésekre. Minthogy az összes városnak egyetlen szavazata volt – s ezt állandóan sérelmezték is –, néhány esetben nagyon fiatal, 22–25 éves követeket küldtek Pozsonyba a kis felföldi és a horvát városokból, mivel ők már a gimnáziumban és az akadémiákon megtanultak magyarul, a diéták 1840 utáni tárgyalási nyelvéen szónokolni.

Végül minden pozsonyi diétán hivatalos tagnak számítottak a távol maradt főrendek megbízott képviselői (*absentium ablegati*), akik a szokás szerint széket ugyan igen, de szót nem (vagy csak kivételesen) kaptak az alsótáblán. Diétánként 260–300 ilyen követ volt az ülésteremben, a tárgyalat hat országgyűlésen összesen 1241 személy vett részt e minőségben.

A csoport jellegzetessége, hogy 90%-ban 20–22 éves, frissen végzett jogászok voltak, akik ügyvédi vizsgáik letétele előtt egy-két évig jurista és patvarista gyakorlatot folytattak, és ennek során a vármegyénél, hites ügyvédek-nél, illetve a Királyi Tábla egyik bírāja mellett „esküdt jegyzőként” (*juratus notarius*) ismerkedtek a prókátorság szakmájával. A közzelfogás az országgyűlési életbe való belekóstolást is a prókatori praxisra való felkészülés részének tartotta. Ezért a pesti királyi vagy zágrábi báni táblán gyakorló jegyzők záróvizsgáik letétele előtt, vagy az ügyvédi oklevél megszerzését követően, az első adandó diétán igyekeztek megjelenni.

Az országgyűléseken tömegesen részt vevő ifjak jogállás szerint három csoportot alkottak. Egy részük mint a Királyi Táblán ügyvédi vizsga előtti joggyakorlatot végző esküdt jegyző (*juratus notarius*), másik mint a prókatori oklevelet már megszerzett, a vármegyei, városi követek mellé rendelt írnoktitkár (*cancellista*), a harmadik csoport pedig távollévő mágnások megbízottja, országgyűlési követ (*absentium ablegatus*) minőségben volt jelen az üléseken és más tárgyalásokon.⁴

Társadalmilag is jellegzetes volt ez a fiatal jurátus csoport. A szakirodalom eddig úgy tudta, hogy a nemesi származás előfeltétele volt a diétai követségnek, ez alól csak a városi polgárok és a „nemtelen” állapotban született püspökök, kanonokok képeztek kivételt, ám ők kollektív nemesnek számító testületeik tagjaiként tisztüknél fogva nemesnek számítottak.

Az *absentium ablegatusok* apáinak a társadalmi státusát vizsgálva azonban arra az eredményre jutottunk, hogy az 1241 személy közül 1139 fő (91,79%) köz- vagy főnemesi származású volt, 102 képviselő (9,19%) azonban „nemtelen” volt. Utóbbiak közül 54 fő (4,35%) szabad királyi városi pol-

⁴ Uo. 84.

gár fiának született – főleg Pozsonyból és Pestről, de többen Győről, Eperjesről és a szepesi, sárosi városokból jöttek. További 4 juratus apja protestáns lelkész, 39 személyé pedig „honorácior”, azaz nem nemes értelmiségi volt. Végül – és ez meglepő – 6 jobbágyfiút is találtunk: közülük 2 magyar volt és Győrben végzett (Bacskó János és Csonka György), 3 felföldi szlovák (Gyurián István, Kosztelny András és Dvorák András), 1 pedig román anyanyelvű (Dobrán János). Mindez azt jelzi, hogy II. József jobbágyrendeletei és a későbbi tanügyi rendeletek, amelyek lehetőséget biztosítottak a nem nemes fiúk tanulására, némi hatást már kifejtettek és a tehetséges jobbágyarjak, ha kivételesen szerencsések voltak, nem csak papi, de jogi pályán is eljuthattak a célig, az akadémiai oklevél megszerzéséig, amely a honorácior rendi státusba kerülést biztosította számukra.

A katolikusok számára a komolyabb tanulmányok 9 éves korban kezdődtek, amikor a házitánítóktól vagy nemzeti iskolában megszerzett elemi alfabetikus és vallási ismeretek elsajátítása után 4 tanévben grammatikai, 2 tanévben humán tantárgyakat tanultak – a latin nyelv megfelelő szintű elsajátítása céljából. A 6 évfolyamos katolikus királyi vagy szerzetesrendi fenntartású gimnáziumot, 2 éves bölcsészeti képzés követte a katolikus püspökségek mellett illetve a királyi akadémiák alsó karaként működő líceumokban. Itt a leendő papok és világi értelmiségiek még együtt tanultak. Aki ennyi iskolát elvégzett, lehetett belőle tanítómester, mezővárosi, községi jegyző, számvevő vagy uradalmi tisztviselő.

Ha tovább akarta és tudta képezni magát – ehhez a szülők támogatására vagy királyi, egyházi ösztöndíjra volt szükség – orvosi, jogi, mérnöki diploma megszerzését tűzhetette célul az ifjú. Erre az ország királyi egyetemén, Pesten illetve a királyi akadémiákon vagy protestáns kollégiumokban, líceumokban volt lehetősége – az egyetemen 3, az akadémiákon 2 tanévben.

Milyen képzést nyújtottak az állami jogakadémiák a politikai és igazgatási pályákhoz?

Vegyük először számba az ország jogászképző tanintézeteit, majd a szakanyagokat, végül az ügyvédi oklevél megszerzése előtt megkövetelt gyakorlati képzés formáit. (A jeles református kollégiumok és evangélikus líceumok képzésének rendszerével e konferencián nálam avatottabb kollégák foglalkoztak, ezért nem tekintem feladatommak, hogy erre kitérjek.)

Először is ki kell emelni azt az ismert magyarországi jellegzetességet, hogy a jogászképzés a reformkorban (de egészen a XIX. század végéig) az értelmiségi képzés csúcsát és legnagyobb hányadát alkotta. A felvilágosult abszolutizmus által megújított és szakszerűbbé tett államszervezetnek szüksége volt magyar és latin nyelvben kellő szinten jártas, a római és a hazai

jogot jól ismerő, lojális bürokratakra. Nem csak a szervezet csúcsán működő országos dikasztériumokban – a bécsi Udvari Kancelláriánál, a budai Helytartótanácsnál és a kamara egész országot behálózó hivatalaiban, hanem ezek szakmai igényessége folytán a vármegyék és városok egybefonódó igazgatási és bírói ügyvitelében is több ezer állást ajánlottak jogi szakembereknek, amely biztos és tisztességes jövedelmet, kellő társadalmi rangot biztosított a tisztségviselőknek. Volt is jelentkező bőven az állásokra, mivel az iskola-rendszer ontotta az erre felkészített fiatal férfiakat.

A korabeli fiatalok – ahogy ezt a kortársak visszaemlékezéseikben megírták⁵ – szerettek tanulni és versengtek egymással, ki sajátít el több nyelvet, külföldi jogot (elsősorban a példának tekintett francia és amerikai alkotmányt) a kötelező tantárgyakon túl is.

A kor eszményképe a retorikai műveltség volt. Úri társaságban – még a távoli megyeszékhelyeken, városokban is – az számított művelt férfinak, aki jól tudott latinul (természetesen németül is), betéve ismerte a Corpus Jurist és alapvető követelmény volt, hogy latinul, magyarul is jó és hatásos szónok legyen a vármegye vagy a város közgyűlésein.

Ez nevezték a „táblabírói világ” fénykorának, amelyről a megöregedett kortársak a kiegyezés utáni évtizedekben írt visszaemlékezéseikben nem kis nosztalgiával, híres írók pedig történelmi regényeikben oly sokat írtak. Minden vármegyében soktucatnyi, megyei és törvényszéki tisztségek betöltésére alkalmas, jogban jártas, de alapjában birtokaiból élő, gazdálkodó, így függetlenségét féltve és eredményesen őrző táblabíró élt és politizált⁶.

Talán kitérhetünk itt néhány már feltárt életrajzra, korabeli visszaemlékezésre is. E hajdani világ legzseniálisabb alakja *Deák Ferenc* volt. Évfolyamtársa, Sinkay János írta, hogy Deák tanárai szerint is „páratlan jogtanuló volt”. Képzettségét a győri királyi akadémián 1819 és 1821 között szerezte meg. A főiskola és tanári kara többi hazai intézethez és oktatóhoz viszonyítva átlagosnak mondható, ám ez nem jelenti azt, hogy színvonala vagy követelményei alacsonyak lettek volna, éppen ellenkezőleg: az oktatás igényes volt. A statisztikát és bányajogot tanító jobbágyfiúból lett volt piarista szerzetes *Kmety András* (*1780, Raszlavica, Sáros vm.) pl. a szegényebb ifjakat lakásába ebédre hívta, velük az asztalnál latinul társalgott és ingyen tanította még római jogból és egyházjogból is. A városban ügyvédként is híres Beke Farkas

⁵ GYÜRKY Antal: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-tól 1874-ik évig. I. k. Vác, 1874.

⁶ A kérdéskörrel dunántúli példákkal HUDI József: Táblabírák a reformkori vármegyei közéletben. = Zombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Szerk. Kóvér György. Bp., 2006. 39–75.

a politikai tudományokat oktatta Deákéknak, Joseph von Sonnenfels nemzetgazdasági műve alapján írt, évtizedeken át használt vaskos tankönyvéből. Az eminens diák fantasztikus memóriájával egyetlen felolvasással is megjegyezte a tananyagot, a szépirodalom alig érdekelte, ellenben szenvedélyesen bűvárolta a magyar történelemkönyveket és a Tudományos Gyűjteményt, a korszak első és egyetlen szakfolyóiratát. E lapra egyébként számos jogot végzett ügyvéd, vármegyei tisztviselő is előfizetett. A győri akadémián töltött éveket alaposan feldolgozó és élvezetesen bemutató Molnár András szerint a főiskola elvégzésével Deák nem tekintette befejezettnek tanulmányait, bár ennyi tökéletesen elegendő volt 14 évvel idősebb bátyjának, a szintén tehetséges és nagy szorgalmú Antalnak, hogy főszolgabíró majd alispán, végül az 1825/27. évi diétán követe legyen vármegyéjének.⁷

A hazai intézményes jogászképzésnek mintegy két évszázados múltja volt a reformkorban.

A Pázmány Péter által 1635-ben Nagyszombaton alapított, jezsuita kezelésű érseki akadémián a bölcsészeti és hittudományi karokkal indult és Lippay György érsek alapítványának köszönhetően 1667-ben indult meg a jogászképzés. A rend feloszlata, 1773 után állami kezelésbe került az intézmény, felvette a királyi tudományegyetem nevet és az ország központjába, Budára (1777) majd Pestre (1784) költözött. Az 1780-ban kapott „nagy szabadságlevél” (Diploma Inaugurale), ekkor már orvosi (1769), majd mérnöki (1782) és állatorvosi (1787) képzést is indítottak. A nagyszombati jogi karon római jogot, kánonjogot és magyar szokásjogot – a Tripartitumot – tanították és mind nagyobb súlyt fektettek a gyakorlati ismeretek oktatására.

A jogakadémiák az 1770-es években, Mária Terézia királynő Ratio Educationis rendelete és alapítói kegye folytán szaporodtak el nálunk. Az elsőség a Foglár György választott szerbiai püspök, egri olvasókanonok alapítványával 1740-ben, Egerben alapított és az 1740/41. évi országgyűlés 44. törvénycikkelye által megerősített jogi tanfolyamot (studium iuridicum) illeti, melyet 1755-ben br. Barkóczy Ferenc egri püspök tovább fejlesztett és három karú akadémiává alakított. A Ratio Educationis kimondta, hogy az országban létesítendő öt királyi tankerület székhelyein bölcsészeti és jogi korból álló akadémiát kell létesíteni. A horvát koronataromány székhelye, Zágráb már 1770-ben gazdagodott egy három karos intézménnyel. Az Erdélyi Nagyfejedelemségben, Kolozsvárt már 1774-ben, a volt jezsuita intézet átvétele után sor került a jogi kar bevezetésére. Győrött 1776 őszén, Kassán 1777-ben indult meg állami (királyi) joghatóság alatt a 2 éves jogászképzés,

⁷ MOLNÁR András: Deák Ferenc a győri királyi akadémián (1817–1821) www.google.hu

míg Nagyváradon az 1780-ban alapított akadémia 1788-ban bővült jogi fakultással. Nagyszombatban 1776-ban kezdődött az átszervezés, 1783-ban pedig Pozsonyba helyezték át a jogászképző intézetet.

Az abszolutisztikus központi hatalom a modernizáció jegyében bővítette az ismeretanyagot, a természetjogot és az általános közjogot is felvették a tantárgyak közé. 1775-től a tanulmányi szabályzat előírta három szigorlat letételét: 1. egyházjogból és természetjogból, 2. római jogból és büntetőjogból 3. hazai jogból és statisztikából. A vizsgák sikeres letétele és a disszertáció megvédése után a végzett hallgatót jogtudományi doktorrá avatták. A tanulmányi időt 1779-ben 3 évre emelték és az említettekén túl a történelem, a hazai jogtörténet és az újságolvasás is tantárgy lett. A követelmények növelése II. József uralkodása évtizedében (1780–1790) birodalmi érdekből a hivatalnokképzést részesítették előnyben. Ennek jegyében vezették be a közigazgatási levelezés és iratminták oktatását.

Az 1806-ban kiadott második Ratio Educationis tanszabályzat kötelezővé tette a kereskedelmi, a váltó-, a bányajog és az úrbéri jog oktatását, és újra oktatták az akadémiákon a magyar nyelvet. A jogi képzést biztosító intézmények alapításának újabb hulláma keletkezett.

A katolikus egyház hatalmas vagyonát és nagy befolyását jótékony célra hasznosította Pécs kiváló püspöke, br. Szepessy Ignác (1780–1838), aki már erdélyi püspöksége éveiben sokat tett a kultúra fejlesztéséért, majd 1828-ban a dél-dunántúli egyházmegyébe kerülve az ősi egyetemi városban, ahol 1785 és 1802 között már működött a Győrből áthelyezett királyi akadémia, líceumot, nyomdát és könyvtárat létesített. A bölcsészeti kar 1831-ben, a jogi fakultás pedig 1833-ban nyílt meg és a püspöki alapítólevelet az 1836: évi XXIV. tc. a törvénytárba is foglalta.⁸

A református egyház kerületei a meglévő debreceni és sárospataki mellé a dunántúli ifjúság számára 1832-ben, Stettner György professzor vezetésével Pápán indítottak jogtudományi oktatást, Kecskemét pedig – a város vezetésének és lakosainak versengő támogatásával – Tatai András alapítói buzgalmából. 1836-ra kapott királyi engedélyt a helyi jogakadémiára. Végül a távoli Máramaroszigeten az 1797 óta nyolc osztályos elemi- és középiskolát az 1810-es évek végére líceummá fejlesztették, majd 1837-től gr. Butler János alapítványa által a református ifjúság a „hazai jog” terén is képzésben részesült (1849 után a rendeleti megszorítások és anyagi fedezet hiányában a jogi kar átmenetileg megszűnt.)

⁸ KAJTÁR István: Az újkori német jogi kultúra szakirodalmá a Pécsi Püspöki Könyvtárban. www.google.hu

1815-ben Eperjesen evangélikus egyházi fenntartásban intézményesült a jogászképzés.

Az evangélikus líceumok Mészáros István jeles oktatáskutató szerint⁹ a *Ratio Educationis* életbe léptetése után „gyors fejlődésnek indultak és össz-magyarországi tekintetben meghatározó szerephez jutottak. A pozsonyi, a késmárki, a lőcsei és az eperjesi líceum nevelte ki a magyar, a német és a szlovák evangélikus értelmiségiek legjelentősebb részét a 19. században.” A protestáns iskolafenntartók elutasították az állami, azaz a katolikus egyház irányításával működő királyi tankerületi igazgatóságok beavatkozását és féltékenyen őrizték autonómiájukat. Ugyanakkor az 1830-as évtizedtől már minden lutheránus felsőoktatási intézményben a magyar lett az oktatás nyelve, de a német és szlovák nyelvű hallgatók is létrehozhatták irodalmi önképző köreiket.

Eperjesen a szepesi városok, Sáros vármegye és több mecénás főúr 1667-ben alapította a 10 évfolyamos teológiát és jogot egyaránt oktató evangélikus kollégiumot, amely 1815-ben szervezte meg a jogi karát.

Végül az erdélyi szászok – saját ősi jogrendszerük védelme és ápolása érdekében – 1844-ben hozták létre a nagyszebeni evangélikus jogakadémiát.

Összességében 1848-ban a Magyar Korona tartományaiban a pesti királyi egyetemen kívül 5 „állami” (királyi) akadémián, 2 katolikus egyházi líceumban, 5 református kollégiumban és 5 evangélikus líceumban folyt jogászok és hivatalnokok képzése.

A jogot oktató intézményekkel párhuzamosan természetesen a hallgatószám száma is jelentősen megszorodott, ami a tudásszínvonal felhígulását, csökkenését vonta maga után. A mágnások gyermekeit házitanítók készítették fel, csak ritkán jártak nyilvános iskolákba – csupán az éves vizsgákat tették le. A jómódú birtokos köznemesek fiai is követték e példát, ezért az 1830-as években elő kellett írni, hogy csak azokat az ifjakat vehették fel a jogi akadémiákra, akik a gimnázium utolsó tanévét (a II. humán osztályt) jelesen végezték és abszolvázták a két éves bölcsészeti líceumot is.

A pesti királyi egyetem jogi kara oktatási anyaga és rendszere alig változott, szellemisége is konzervatív maradt, emellett a három tanév végén leteendő kötelező vizsgák maximalista követelményei rendkívüli terhelést, sokszor egészségkárosodást is okoztak a hallgatóknak. Nem csoda, hogy az egyetem elvesztette vonzerejét és a tanuló ifjúság a politikai és társadalmi

⁹ MÉSZÁROS István: Felsőmagyarország iskolái www.google.hu

változások iránt fogékonyabb – főleg protestáns – jogi iskolák felé mutatott érdeklődést.¹⁰

Mutatják ezt a korabeli statisztikák is. 1834/35. tanévben pl. 1510 hallgatója volt a pesti egyetemnek. Többségük – 845 fő – az orvosi kar előadásait látogatta, mivel ez volt Magyarország, Horvátország és Erdély egyetlen medikusképző kara. A hittudományi karra 72 fő, a jogi fakultásra 184, a filozófiai karra 409 diák iratkozott be. Emellett folyt az egyetemen sebészoktatás (330 fő), gyógyszerész- (42 fő) és bábaképzés (67 fő) is. A hallgatók 2/3-a (1003 fő) római katolikus, 8 görög katolikus, 93 protestáns mellett 213 zsidó volt.¹¹

Mit tanultak a hallgatók? A két évfolyamos akadémia első szemeszterében természetjogot és statisztikát, a második félévben a statisztika mellett egyetemes és magyar közjogot, továbbá bányajogot hallgattak és vizsgát tettek. A második évfolyam első félévében hazai jogot, politikai jogot és kereskedelmet, a második szemeszterben magyar magán- és büntetőjogot, továbbá pénzügyi és kereskedelmi jogot tanultak.

A 2 tanévnyi elméleti felkészülést 2–3 éves szakmai gyakorlat (*practica*) követte. A tanulmányi abszolutóriumot megszerzett hallgatók először, „törvénygyakorlatra” voltak kötelezve. E „patvaristák” vármegyék irodáiban ismerték meg a bíraskodással egybefonódó önkormányzati igazgatás munkáját, majd „juratusok” lettek és esküdt jegyzőként (*juratus notarius*) a pesti királyi táblán illetve a zágrábi báni táblánál) néhány negyedév törvénykezési szakaszon át a bírósági gyakorlatba folytak be, mint írnokok. Végül – mint említettük - az országgyűlésekre is eljutott több száz ügyvédjelölt, aki a Királyi Tábla kancelláriáján, vármegyei, városi követek írnokaként, vagy távol maradt mágnások – mentelmi jogot élvező – megbízott képviselőjeként (*absentium ablegatus*).

A francia forradalom eszméinek, a szabadság, egyenlőség, testvériség elvének érvényre juttatása a XIX. századi Európának egyetemesen új irányt szabott. A rendi társadalom és az abszolút uralkodói hatalmon alapuló államszervezet radikális átalakítása, demokratizálása egyre általánosabb követelménnyé vált. A Habsburg császárok birodalmuk államaiban a Napóleon elleni győzelem és az *ancién regime* változatlanóságát szentesítő bécsi kongresszus minden hatalmi eszközzel törekedtek megakadályozni a francia

¹⁰ NAGY Zsolt: A magyar jogi oktatás történeti áttekintése a második világháborúig www.google.hu

¹¹ Pressburger Zeitung 1834/93.

szellem elterjedését, ezért szigorú cenzúrát és mindenre kiterjedő figyelmű rendőrállamot tartottak fenn.

Az új eszmék a magyar jogtudomány terén is meghonosodtak. Werbőczy Tripartituma ugyan továbbra is a jogrend alapja maradt, azonban – mint a reformkori pataki és pozsonyi diákmozgalmakat mintaszerű alapossgal feltáró Csorba Sándor és Horváth Pál jogtörténész professzor rámutattak – a Martinovics-féle mozgalom keretében kristályosodott ki a korabeli jogrend felszámolását hirdető pozitív jog, amely a tulajdon szabadságát, a jogegyenlőséget és a polgári szabadságjogokat tartotta megvalósítandó célnak. A korabeli magyar társadalmi közgondolkodásban egyre világosabbá vált a felismerés, az osztrák birodalomtól való függőség béklyói között semmi esélye nincs a magyar nemzeti és polgári szabadság megteremtésének.¹²

Ráadásul az 1814-es Napóleon elleni győzelem diadalmámorában Ferenc császár és udvara politikai vezetői, hatalmuk abszolút jellegének erősítése végett, nyíltan felszámolták a magyar rendek önkormányzatát, 12 éven át nem hívtak össze országgyűlést, és sem a vármegyékben sem a szabad királyi városokban nem tartottak tisztújításokat.

Mindez azonban erős ellenhatást váltott ki: a hagyományos vármegyei politizálás 1822-re eljutott a törvénytelenül kivetett adókkal és újoncozással szembeni nyílt ellenálláshoz, a közpolitikai gondolkodás pedig radikalizálódott. A nemzeti mozgalom első csatája Kazinczy Ferenc vezetésével a magyar nyelv megújításáért, a szépirodalmi fórumok megteremtéséért folyt, ehhez kapcsolódott a történelmi alkotmány megőrzéséért vívott országos küzdelem.

A Luther, illetve Kálvin hitvallását követő két protestáns egyházat különösen ellenségesen kezelte az udvar és az állami hivatalszervezet. A Helytartótanács főfelügyeleti jogára hivatkozva sokszor durván beavatkozott a belügyeibe és jelentést kért mindenről és mindenkiről. Ugyanakkor sem alsó-, sem közép-, sem felsőszintű iskoláik nem részesültek a közalapítványok anyagi alapjaiból, ezért a jómódú református és evangélikus főnemesek és birtokos köznemesek alapítványaira és támogatására, illetve angol egyetemek, holland és svájci szervezetek adományaira számíthattak csupán. Miután a külföldi egyetemekre való kijárást a Martinovics mozgalom után végképp megtiltották, a protestáns diákok csak belföldi kollégiumokban, liceumokban tanulhattak – ám a „felforgató” eszmék beáramlottak ezek falai közé is, a legjobb tanárok a legkorszerűbb műveltséganyagot közvetítették diákjaik felé. A hagyományos

¹² CSORBA Sándor: Reformkori diákegyesületek Patakon és a Társalkodási Egyesület Pozsonyban. Bp., 2000. 11.

latin nyelv, egyházi filozófia, jogtudomány és szónoklattan mellett mindinkább növekedett a természettudományok – fizika, biológia, földrajz – szerepe az oktatásban, 1792-től ezek tanítása anyanyelven folyt és idővel egyre bővült. Mindez erősítette a diákság nemzeti öntudatát, melynek legfőbb hordozója az édes anyanyelv művelése, pallérozása lett.

Csorba Sándor kutatásai nyomán immár teljes a képünk a diákok tanításon kívüli iskolai életéről. A legnagyobb megbecsültséget élvező jogászi képzettség megszerzésére felkészülve a joghallgatók diákegyesületeket hoztak létre, három szinten: iskolai, megyei és országos jellegű csoportosulásokban.¹³

Az országgyűlési ifjúság az 1832/36. országgyűlésen tette meg a döntő lépéseket saját szerveződése érdekében. A fő célkitűzés az önképzés volt, a felkészülés az irodalmi és a közéleti pályákon való sikeres előmenetelre. Sárospatakon 1814-ben jött létre „Pánczélország” és Királyi Tábla, a soproni evangélikus liceumban 1827-ben alakították meg „Deákkuti vármegyét”, Eperjesen 1832-ben kaptak engedélyt az iskolaszéktől „Vármegyey” felállítására.

A sárospataki Református Kollégium, melynek főgondnoka, gróf Teleki József, a királyi tábla bírása, a Magyar Tudós Társaság első elnöke saját vagyonából is sokat áldozott az intézmény és könyvtára fejlesztésére – alapító, híres professzora, Kövy Sándor neve 36 éven át, 1793–1829 között fémjelezte a hazai jogászképzést és keze alól később politikusként, tudósként országos hírnevet szerzett tanítványok sora került ki. Elég, ha Kossuth Lajosra, Szemere Bertalanra, Lónyay Gáborra, a „mindenes” Fáy Andrásra, az agrártudós Balásházy Jánosra, a nyelvész Fogarasi Jánosra, a ma legismertebbekre utalunk.

Kövy professzor tanítványait egy „Pánczél vármegyének” nevezett gyakorlótéren vezette be a szónoklás, a vitatkozás, a magyar, latin és német nyelvű iratfogalmazás, a különböző hivatali beosztások ügyintézésének és más vármegyei feladatok elméletébe és gyakorlatába.

A tanórákon kívül tartott összejöveteleken a diákok a vármegyék valamennyi tisztségét eljátszották és gyakorolták. Választottak tanáraik közül főispánt, maguk közül alispánokat, főjegyzőt, pénztárost, adószedőket, szolgabírákat stb. Pecséteket használtak, kidolgozták saját szabályzataikat, a közgyűléseken kormánypárti, illetve ellenzéki szellemben szónokoltak, minden összejövetelről pontos jegyzőkönyveket vezettek, valóságghű peres és igazgatási iratokat fogalmaztak az előírt tartalmi és formai kötelmek szerint.

Pánczélország és Nándorország évente egyszer országgyűlést hívott össze ahol a törvényhozás szerepeit is eljátszották. Emellett képzeletbeli Kirá-

¹³ Uo. 16.

lyi Táblát is alakítottak, hogy a bírósági tevékenységet is megismerjék. 1832-ben két újabb diáktársaság alakult: az Esküdt Deákkar Könyvtára és az Ifjú Egyesület, ezzel átfedték az iskolai élet minden területét.

A pataki példát Eperjesen is követték. Itt Jogművelő Társaság jött létre, amely hetenként tartott összejövetelt a jogi és politikai tudományok művelése céljából és szintén a vármegye képére és hasonlatosságára alakult. Csupka professzor főispáni rangot kapott, az ifjak maguk közül választottak két alispánt, fő- és aljegyzőket stb., legalább táblabírónak minden diák képzelhette magát. Megvitatták az időszzerű politikai kérdéseket – az egyik tag konzervatív, ellenfele szabadelvű szellemben tartozott kifejtetni érveit. A heves vitákban mindig a konzervatívok, a kormány hívei húzták a rövidebbet. A hallgatók – Pulszky Ferenc, Bánó Miklós, Sárosy Gyula és sok más már kevésbé ismert későbbi szabadelvű politikus – írásban készültek fel a vitákra. Eperjesen is megalakultak a nyelvművelő társaságok, 1827-ben a magyar mellett a német és szlovák anyanyelvűek is önképző köröket hoztak létre.¹⁴

A gyakorlóegyesületek már a kollégium falai között megkezdtek a hallgatók felkészítését az ügyvédi tevékenységre, begyakorolták a vármegyei és országgyűlési politizálás módszereit és elmélyítették nemzeti jellegű irodalmi műveltségüket, továbbá saját pénzükből adományokat gyűjtöttek iskolájuk számára.¹⁵

Hangsúlyozni kell, hogy az elméleti képzést kiegészítő gyakornokság igazán az akadémiai és egyetemi záróvizsgák letétele után kezdődött meg, részben a vármegyeházákban, részben a Királyi Táblán, illetve az országgyűlések ideiglenesen működő, de nagy létszámú kancelláriai szerveiben. A szabad szellemű kollégiumokból, akadémiákról az „életbe kikerülő” ifjú „féldiplomás” gyakornokok a többségében konzervatív pártállású vármegyék közgyűlésein és hivatalaiban, a legfelsőbb szintű bíróságon és az országos dikasztériumokban is a velejéig konzervatív kormánypolitikával és annak vakon lojális végrehajtó apparátusával és mechanizmusával találták szembe magukat.¹⁶

Mindez erkölcsi, világnézeti alapú, és a leendő pályafutást alapjában meghatározó döntésekre kényszerítette az ifjú jogászokat. Bátor hazafiak és

¹⁴ GÖMÖRY János: Bánó Miklós ifjúsága. 1818. dec. 17.–1877. febr. 10. Mozaikok Sáros múltjából. Eperjes, 1929.

¹⁵ CSORBA 2000. 54. A részletkérdésekről: BODOLAY Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Bp., 1963.; CSORBA Sándor–FEJŐS Imre: Az országgyűlési ifjak társalkodási egyesülete = Századok, 1989. 442–488.

¹⁶ CSORBA 2000. 82.

kis hatalmú, de híres és rajongott ellenzéki politikusok, közírók lesznek-e, vagy az uralkodóház hatalmi gépezetébe kisebb-nagyobb alkatrészként illeszkedő, de pénzzel és birtokokkal jól ellátott királyi hivatali gépemberek. Persze utóbbiak tömegében senki nem vallotta be ezt ilyen nyíltan és cinikusan. Az ő gondolkodásukat, morális világgépüket az a – bocsánat a marxista terminológiáért – „hamis tudat” táplálta, hogy az uralkodóház és feje, a legszentségesebb császár és király odaadó szolgálata, a magán megnyilvánulásaiban is hűségét hangoztató alattvalói magatartás és a szolgálatukban bármely poszton végzett szorgalmas hivatali munka isteni parancsból eredő kötelességük és mindenképp felett áll. Ehhez az ideálhoz képest minősítették a követek jellemét a köz- és magánélet minden területére kiterjedő korabeli országgyűlési rendőri jelentések is.

A hivatalnoki kar erkölcsi mércéje szerint a legkisebb ellenzéki is bűnnek számított, és aki bőszen ellenzéki (*heftiger Opponent*) volt és nem jó szellemű (*gutgesinnt*), nem élvezhette a közösség általános tiszteletét és figyelmét sem.¹⁷

Ismert, hogy az a bátor kritikai szellem, amely megnyilvánult az egyesületek minden formájú rendezvényén, kiváltotta a vármegyék, sőt a Helytartótanács ellenőrző és tiltó rendelkezéseit. A kormány félt az ország jövőjén vitatkozó, akciókat kezdeményező ifjú értelmiség önszerveződésétől és öntudatosodásától és az országgyűlési egylet betiltása maga után vont az akadémiai diákegyesületek ideiglenes betiltását is.

Az országgyűlési ifjúság azonban még szabad és független volt és ki is használta tömeges jelenlétét a diétákon, amennyiben a maga eszközeivel igyekezett befolyást gyakorolni a nagypolitikára. Az üléstermek karzatait magyaros ruhában megtöltve a mormogás jogát (*jus murmurandi*) túllépve éljenzéssel támogatta az ellenzéket, illetve zúgással, kardcsörgetéssel fejezte ki nemtetszését a kormánypárti felszólalásokkal szemben. A pozsonyi utcákat esténként ellepték az ifjak és önfeledt szórakozásuk közben macskazenét vagy üdvözlő fáklyászenét tartottak a vezető kormánypárti, illetve ellenzéki politikusok lakásai előtt.

A legnagyobb, országos hatása azonban a Pozsonyban, 1832. december 16-ára összehívott és negyedfél esztendeig tartó országgyűlésen jelen lévő ifjak immár tisztán és nyíltan politizáló szervezetei megalakulásának és mű-

¹⁷ A reformországgyűlések üléseiről és követeiről, felsőtáblai tagjairól készített rendőri jelentések tömegének feldolgozását jelenleg is folytatom. Megtalálhatók többek között az OL 150 törzsszámú fondjában

ködésének volt. Mintát az ellenzéki követek kávéházi „klubjai” és a Szechenyi kezdeményezése nyomán az országszerte alakuló kaszinók képezték.

A pozsonyi ifjak Társalkodási Egylete 1834 júliusában jött létre, a borsodi Palóczy Tamás, a temesi Ormós Zsigmond és Vukovics Sebő, a sárosi Pulszky Ferenc, a békési Lovassy László, a máramarosi Asztalos Pál és más ifjak tevékeny és bátor kezdeményezésére, úgy, hogy a háttérben támogatták őket híres ellenzéki követek – Deák Ferenc, Kölcsey Ferenc és báró Wesselényi Miklós is.

Az egyesület történetét Csorba Sándor munkájának köszönhetően jól ismerhetjük. Megdöbbenő, hogy a birodalmi kormányzatban, rendőri, ügyészi és bírósági szervezetben milyen paranoid hatást váltott ki, és mennyire oktanul szigorú retorziókat hajtott végre az alig húszéves, ártatlan, jóhiszemű értelmiségiekkel szemben, hogy példát statuáljanak a „felforgató eszmék” terjesztőivel szemben. A vád lehető legsúlyosabb volt: a királyi tekintély és méltóság megsértése, az alkotmány és az országlás rendszerének megdöntése összeesküvéssel. Felségsértés és lázadás főbenjáró bűne lett az elítélés alapja a két Lovassy-fivér, továbbá Tormássy és a besúgó Lapsánszky János perében, melynek következtében a fővádlottak többéves börtönt kaptak. Számos nagy beszédet tartó ifjút „örökre” eltiltottak az ügyvédi pályától.

A hatalom erőfitogtatása azonban ekkor már nem válthatott ki olyan megfélemlítő hatást, mint négy évtizeddel korábban a Martinovics-féle jakobinus „összeesküvés” felszámolása. A reformok szellemét már régen kieresztették a palackból, egyre gyarapodott a szabadelvűek tábora – immár főnemsek is nyíltan vallották, hogy haladni kell a kor szellemével.

Az az ifjú jogásznemzedék pedig, amely 1820–1848 között jogi főiskolát, egyetemet végzett és vármegyei, városi tisztségviselővé választották, nagy többségében elkötelezte magát a „Haza és Haladás”, a törvény előtti egyenlőség és az emberi szabadságjogok egyetemessége eszméi iránt, és kitartott fiatalága ideáinak megvalósítása mellett 1848-ban és 1867-ben is.

SUMMARY

BÉLA PÁLMÁNY

The role of academies of law in the education of political elite

In Hungary of the second half of the 19th Century, the majority of the members of intellectual elite was provided with legal education. Legal qualification made it possible for them to achieve gainful positions in various of fields of administration, bureaucracy and jurisdiction. Using a prozopographic method, the author is compiling the database of the two houses of the

Hungarian Diet. At the present stage of the research, the author states that in the Diets held between 1825-1848, there were 2500-3000 legates participating and 90% of them held a legal degree. Most of them were of noble origin, but there were some coming from the peasantry who substituted aristocrats in the work of the Diet.

In 1848 there were two royal universities in Pest, two catholic schools (called „liceums“), five reformed colleges and five lutheran liceums that provided legal education. They educated the students in a national spirit as a result of which they grew dedicated to the cause of civic revolution and nobiliary struggles for independence.

The study gives an account of the foundations, requirements of the royal, reformed and lutheran academies founded in the 1770s, and it also deals with the theoretical and practical aspects of the course of preparation. An emphasis is put on the importance of education outside the school, and the role of associations, which prepared the first generation of the revolution for an oppositional role.